

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-76-75>

УДК 332.21

МАЛІ ФОРМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ У СИСТЕМІ СІЛЬСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ: ПЕРСПЕКТИВИ ДИФУЗІЇ ТА СЕКТОРАЛЬНИЙ ВИМІР

SMALL FORMS OF ENTERPRISE IN THE RURAL ECONOMY: PROSPECTS FOR DIFFUSION AND THE SECTORAL DIMENSION

Ткачук Вадим Анатолійовичдоктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН України,Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9684-8625>**Ярмошенко Оксана Геннадіївна**

асистент,

Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3884-9646>**Tkachuk Vadym, Yarmoshenko Oksana**

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Обґрунтовано, що воєнні виклики, євроінтеграційний вектор розвитку та поглиблення децентралізації детермінують необхідність диверсифікації сільської економіки на основі стимулювання поряд з базовою ланкою (сільське господарство) розвитку структуроутворюючих ланок (лісове, рибне та мисливське господарство, сільський та зелений туризм, біоенергетика), що дасть змогу повною мірою використати ресурсно-виробничий потенціал сільських територій і підвищити рівень господарської та фінансової самодостатності сільських територіальних громад. Встановлено, що формування мережі нових полюсів росту сільської економіки вимагає зміцнення інституту малих форм господарювання, що сприятиме реалізації підприємницького та ресурсного потенціалу сільського населення і забезпеченню повноцінного розвитку як сфери сільськогосподарського виробництва, так і несільськогосподарських видів діяльності. Дослідження показали, що дорожня карта стимулювання розвитку малих форм господарювання має передбачати формування інструментарію їх дифузії (проникнення) у ключові сектори сільської економіки.

Ключові слова: малі форми господарювання, сільська економіка, диверсифікація, дифузія, сільськогосподарське виробництво, сільські територіальні громади, сільські території.

It has been substantiated that military challenges, the European integration vector of development and the deepening of decentralisation determine the need to diversify the rural economy by stimulating, alongside the basic link (agriculture), the development of structure-forming links (forestry, fishing and hunting, rural and green tourism, bioenergy), which will make it possible to fully utilise the resource and production potential of rural areas and increase the economic and financial self-sufficiency of rural communities. It has been established that the formation of a network of new growth poles for the rural economy requires the strengthening of small business institutions. They will contribute to the realisation of the entrepreneurial and resource potential of the rural population and ensure the full development of both agricultural production and non-agricultural activities. Research has shown that the roadmap for stimulating the development of small forms of economic activity should provide for the formation of instruments for their diffusion (penetration) into key sectors of the rural economy. It has been found that a promising direction for the diffusion of small forms of economic activity in the agricultural sector is their institutionalisation in the field of organic agricultural production, as well as in the field of agricultural waste management and the production of various types of biofuels based on their recycling. It has been proven that the revitalisation of small-scale farming is important for expanding the scope of secondary forest use and developing recreational forest use, which will have a positive impact on the employment dynamics of rural residents and the income level of rural households. It has been established that creating conditions for their integration and cooperation is important for strengthening small-scale farming in the rural economy, as this will increase the

concentration of investment potential and consolidate organisational and infrastructural opportunities for more effective use of the resource and production potential of rural areas. It has been substantiated that the integration of small forms of economic activity can be achieved through the creation of clusters, and cooperation through the entry of small businesses into service and marketing cooperatives.

Keywords: small-scale farming, rural economy, diversification, diffusion, agricultural production, rural communities, rural areas.

Постановка проблеми. Тривалий період в системі програмування сільського розвитку домінував стереотипний підхід, який зводив соціально-економічного піднесення сільських територій до розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу сільсько-господарського виробництва, що не давало змоги повною мірою використати потенціал несільськогосподарських видів діяльності задля покращення рівня життя сільських жителів. У нинішніх умовах євроінтеграційного вектору розвитку та поглиблення децентралізації основним пріоритетом розвитку сільської економіки виступає її диверсифікація на основі стимулювання поряд з базовою ланкою (сільське господарство) розвитку структуроутворюючих ланок (лісове, рибне та мисливське господарство, біоенергетика), що дасть змогу повною мірою використати ресурсно-виробничий потенціал сільських територій і забезпечити вищий рівень господарської самодостатності сільських територіальних громад. Водночас формування нових полюсів росту сільської економіки потребує активізації діяльності малих форм господарювання, що дасть змогу реалізувати підприємницький та ресурсний потенціал сільського населення і забезпечити повноцінний розвиток як сфери сільськогосподарського виробництва, так і несільськогосподарських видів діяльності. З огляду на сказане, виникає необхідність створення інституційного підґрунтя для дифузії (проникнення) малих форм господарювання у більшість секторів сільської економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях вітчизняних вчених вже тривалий період досліджуються організаційно-економічні аспекти становлення інститутів малого господарювання у сільській економіці. Одна група вчених основну увагу акцентує на першочерговості активізації діяльності малих форм господарювання у сфері сільськогосподарського виробництва, а інша – на доцільності дифузії суб'єктів малого та мікропідприємництва не лише у сільському господарстві, але й в секторі несільськогосподарських видів діяльності сільської економіки.

На думку С. Бондар, ділова активність сільського населення реалізується через створення та функціонування малих суб'єктів господарювання [1, с. 11]. Стратегія розвитку малих форм господарювання має враховувати: наявні передумови їх становлення як інституту; обмеження, що існують внаслідок тривалих стагнаційних процесів; переваги, котрі надають такого роду формування як для структурних зрушень у сільському господарстві, так і в частині покращення самозайнятості та зайнятості сільського населення.

Категоричну позицію щодо подолання занепаду сільських територій займає І. Зубар, стверджуючи, що вирішення проблем села залежить від активізації діяльності форм сімейного типу господарювання [5, с. 113]. Габор В. наголошує на тому, що малі форми господарювання відіграють вагомую роль у виробництві сільськогосподарської продукції та забезпеченні продовольчої безпеки країни. Актуальним для малих форм агробізнесу є питання створення ними обслуговуючих кооперативів з виробництва і переробки виробленої в них сільськогосподарської продукції [3, с. 21].

Авторський концепт інституційного забезпечення підвищення вагомості малих форм господарювання у розвитку сільської економіки запропонували О. Бородіна та І. Прокопа. На їх думку, необхідно впроваджувати програми підтримки особистих селянських господарств, не висуваючи вимоги набуття статусу сімейного фермерського господарства як умови одержання цієї підтримки. Варто забезпечити представництво інтересів особистих селянських господарств – потенційних сімейних фермерів в органах виконавчої влади [2]. Таке представництво необхідне для того, щоб усунути прецеденти дискримінаційної політики щодо малих форм господарювання при наданні бюджетних преференцій. Це ключовий чинник, який стане каталізатором розширеного відтворення потенціалу малих форм господарювання в аграрному секторі і забезпечить конкурентні переваги вітчизняної сфери сільськогосподарського виробництва в цілому.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Більшість авторських підходів стосовно активізації діяльності малих форм господарювання на сільських територіях розкривають інституційні засади та специфіку становлення інститутів малого та мікропідприємництва у сільському господарстві, а щодо дифузії (проникнення) малих суб'єктів виробничо-господарської діяльності в інші сектори сільської економіки дослідження перебувають у латентному стані.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Формування авторського концепту виявлення секторального виміру та перспектив дифузії малих форм господарювання у сільській економіці з врахуванням воєнних та енергетичних викликів, а також наслідків поглиблення децентралізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Базовою методологічною передумовою визначення ролі і місця малих форм господарювання в розвитку сільської економіки виступає необхідність дотримання комплексного підходу щодо програмування соціально-економічного розвитку сільських територій, що базується на типізації таких територій (аграрний, аграрно-трансакційний (для територій, котрі знаходяться поблизу водойм), аграрно-індустріальний (для територій приміського розташування)), і охоплює поряд з розширеним відтворенням ресурсно-виробничого потенціалу сільського господарства, розвиток таких ланок як агротуризм, рекреаційна аквакультура, фермерське рибицтво [8, с. 82].

Означений концепт був актуальним, коли здійснювалися лише перші етапи децентралізації та реформування територіальної системи влади. Інституціональне середовище соціально-економічного розвитку сільських територій суттєво змінилося у 2021 році, коли сформувалася мережа укрупнених територіальних громад (сільські, селищні та міські територіальні громади) і було здійснено земельну дерегуляцію, яка передбачала передачу земель сільськогосподарського призначення держаної власності поза межами населених пунктів у власність територіальних громад. Окремі сільські поселення увійшли до складу міських територіальних громад, що сформувало додаткові передумови для перехресного субсидування розвитку таких сільських населених пунктів за рахунок профіцитних бюджетів міських поселень.

Відповідно до Концепції розвитку сільських територій, яка була затверджена Роз-

порядженням Кабінету Міністрів України від 23.09.2015 №995-р., одним з основних пріоритетів розв'язання проблем соціально-економічного піднесення сільських територій є диверсифікація сільської економіки, яка передбачає: створення умов для розвитку різноманітних видів економічної діяльності та форм господарювання [7]. Тобто на законодавчому та виконавчому рівнях як основний пріоритет визначено диверсифікацію сільської економіки, що свідчить про відмову від стереотипного підходу, згідно якого перспективи соціально-економічного розвитку сільських територій зводились до розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу сільськогосподарського виробництва.

Ще більшою мірою детермінує процеси стратегування економічного розвитку та функціонування малих форм господарювання Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках, яка схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2024 р. №1163-р, яка враховує виклики воєнного часу, зокрема наслідки широкомасштабного збройного вторгнення російських загарбників на територію України [6].

З огляду на приведені інституціональні передумови розвитку сільських територій і має формуватися дорожня карта стимулювання розвитку малих форм господарювання у сільській економіці через їх дифузії (проникнення) у ключові ланки економіки сільських поселень (рис. 1). В першу чергу така дифузії необхідна для базового сектору сільської економіки, яким виступає аграрний сектор. Малі форми господарювання у даному секторі почали інституціоналізуватися ще на податку 90-х років минулого століття і за декілька десятиліть продемонстрували свою здатність функціонувати в умовах конкурентного середовища та зберігати власні ніші на аграрних ринках різного таксономічного рівня. В умовах глибокої стагнації на початку ринкових перетворень, яка супроводжувалася руйнацією радгоспно-колгоспної системи сільськогосподарського виробництва, малі форми господарювання, в першу чергу господарства населення, забезпечили критично необхідний рівень продовольчої безпеки та зберегли сільський уклад життя.

У нинішніх умовах, коли сектор великих аграрних формувань зорієнтований на виробництво сільськогосподарської продук-

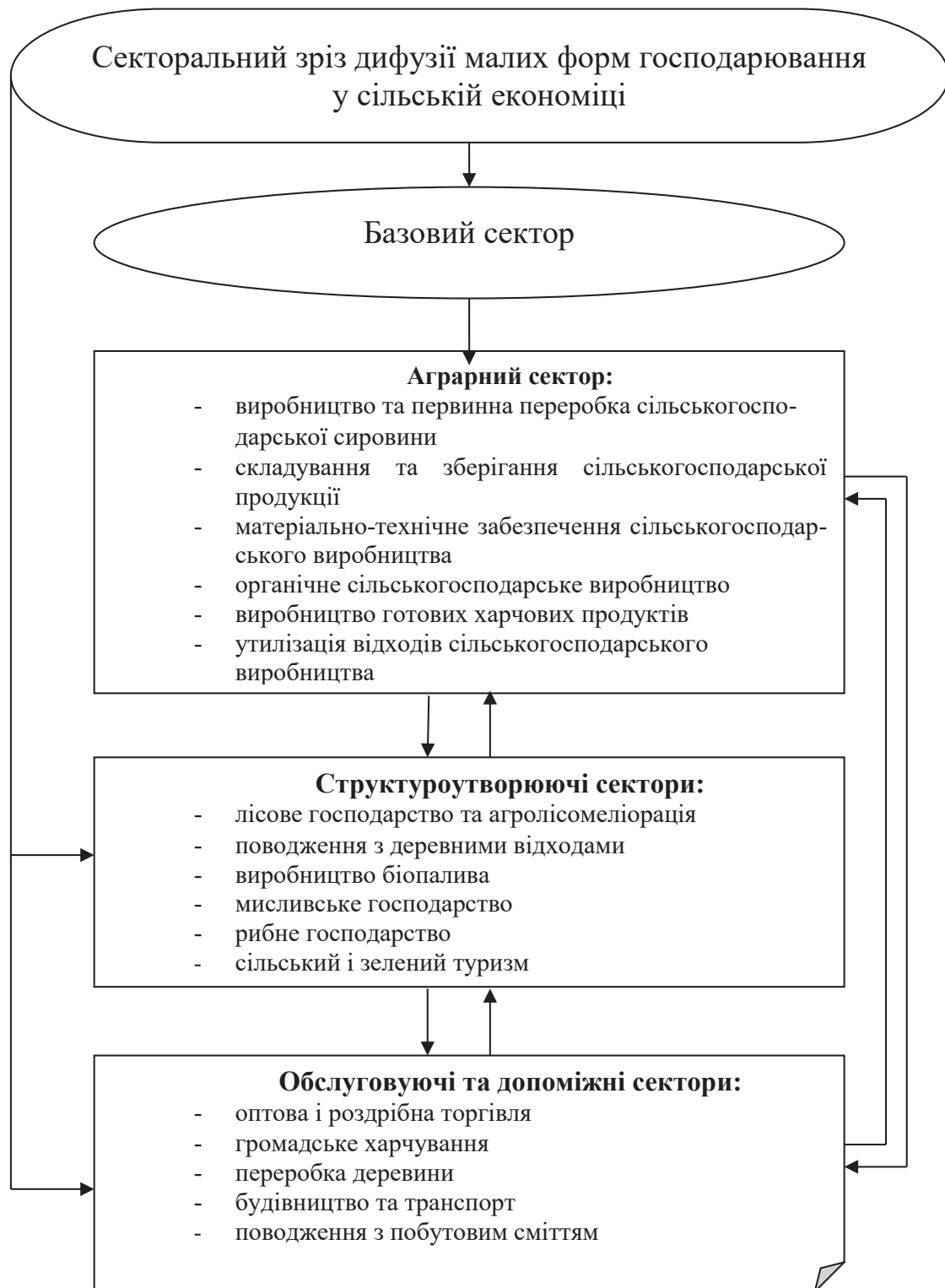

Рис. 1. Дифузія малих форм господарювання у сектори сільської економіки України

Джерело: сформовано авторами

ції експортного спрямування і основною його метою є максимізація виробництва такої продукції, роль малих форм господарювання полягає у здійсненні сільськогосподарського виробництва у зоні ризикового землероб-

ства, зокрема в умовах фрагментації сільськогосподарських угідь, домінування схилових земель, в зоні осушувальних меліорацій, котрі піддалися впливу природної ренатуралізації внаслідок демонтажу мережі гідротех-

нічних меліоративних споруд, що забезпечували необхідний водно-повітряний режим для повноцінного ведення сільськогосподарського виробництва.

Перспективним напрямом дифузії малих форм господарювання в аграрному секторі виступає їх інституціоналізація у сфері органічного сільськогосподарського виробництва. Органічний сегмент сільськогосподарського виробництва не є привабливим для великих аграрних формувань з огляду на порівняно вищі з традиційним сільськогосподарським виробництвом затрати. Також в сегменті органічного сільськогосподарського виробництва має місце нижчий рівень врожайності, що пов'язано з відмовою від мінеральних добрив та засобів захисту рослин.

Внаслідок нарощення в останні десятиліття обсягів виробництва продукції рослинництва кумулятивним чином вирости обсяги відходів сільськогосподарського виробництва, які частково використовуються у якості сидератних добрив. Водночас значна частина таких відходів є ресурсною базою для виробництва різноманітних видів біологічного палива. Інституціоналізація малих форм господарювання у сфері утилізації відходів сільськогосподарського виробництва сприятиме формуванню індустрії, яка забезпечуватиме виробництво паливних продуктів, що дасть змогу диверсифікувати джерела енергетичного забезпечення потреб комунальної інфраструктури сільських населених пунктів, а також окремих категорій сільських домогосподарств.

Поглиблення децентралізації та створення мережі сільських та селищних територіальних громад ще більшою мірою підвищили вагомість лісоресурсного потенціалу у забезпеченні соціально-економічного піднесення сільських територій. Активізація малих форм господарювання має важливе значення для розширення масштабів побічних лісокористувань та розвитку рекреаційного лісокористування, що позитивним чином відображається на динаміці зайнятості сільських мешканців та рівні доходів сільських домогосподарств.

Також результативнішою є діяльність малих форм господарювання (фізичних осіб-підприємців та малих підприємств) у сфері поводження з деревними відходами і виробництві паливних деревних продуктів. Виходячи з того, що сільські території виступають основним ареалом концентрації лісосічних відходів, повноцінне залучення деревних відходів до відтворювального процесу прямо

залежить від розбудови інфраструктури заготівлі, сортування, транспортування лісосічних відходів і відходів деревообробки, а також їх утилізації й виробництва продуктів енергетичного та виробничого спрямування [4, с. 491]. Розбудова інфраструктури заготівлі, сортування та утилізації деревних відходів дасть змогу створити у сільській місцевості додаткові робочі місця, наростити ресурсний потенціал виробництва твердого біопалива, теплової та електричної енергії, що має вагоме значення для покращення соціальної обстановки на селі, зміцнення господарської самодостатності та енергетичної безпеки сільських та селищних територіальних громад.

На сільських територіях, де спостерігається велика кількість штучних та природних водойм, одним з пріоритетів дифузії малих форм господарювання виступає рибогосподарський бізнес та виробництво м'яса водоплавної птиці. Рибогосподарський бізнес не використовує потенціалу розширеного відтворення і відповідно не забезпечує належного впливу на темпи соціально-економічного піднесення сільських територій як основного ареалу розвитку індустрії аквакультури. Це значною мірою пов'язано з відсутністю результативного інструментарію державної підтримки малих форм господарювання у цьому сегменті природно-ресурсного сектора національного господарства.

Існуюча модель державного регулювання розвитку рибного господарства України оперує надмірно уніфікованим набором методів та інструментів регуляторного впливу на суб'єкти рибогосподарської діяльності, окремі з яких є рудиментами командно-адміністративної системи, а інші не повною мірою сприяють розширеному відтворенню ресурсно-виробничого потенціалу рибної галузі. Також дана модель не забезпечує належних умов для підвищення привабливості рибогосподарського комплексу для вітчизняних інвесторів та інвесторів-нерезидентів через надмірну зарегульованість процесу передачі штучних та природних водойм у користування підприємницьким структурам [9].

Враховуючи велику кількість колишніх колгоспних ставків та інших водоймищ, які концентруються у адміністративних областях аграрної спеціалізації та високий попит на рибу, урізноманітнення методів та інструментів державної підтримки активізації розвитку малого підприємництва у рибогосподарському бізнесі дасть змогу забезпечити нарощення обсягів виробництва рибної про-

дукції і сформувати сучасний сегмент сільської економіки.

Лібералізація форм користування мисливськими угіддями сформувала передумови для становлення сектора малих форм господарювання, які спеціалізуються на веденні мисливського господарства. У ряді регіонів мають місце природно-кліматичні та природно-ресурсні передумови для розвитку сільського та зеленого туризму, де найбільш мобільними операторами розглядаються малі форми господарювання. Сільський і зелений туризм активно розвивається на основі використання сільських садиб, місцевих промислів, водно-болотних угідь, пралісів.

Повноцінна диверсифікація сільської економіки потребує розширеного відтворення потенціалу обслуговуючих та допоміжних секторів, якими виступають оптова та роздрібна торгівля, сектор громадського харчування, сектор переробки деревини, сектор будівництва та транспорту, а також сфера поводження з побутовим сміттям.

Нерозвиненість інфраструктури поводження з побутовими відходами у сільській місцевості призвела до масових прецедентів виникнення стихійних звалищ побутового сміття, що надзвичайно негативно впливає на загальну екологічну обстановку, відтворення природних біогеоценозів та фізичний стан свійської та мисливської фауни. Також у латентному стані перебуває індустрія утилізації побутового сміття, що не дає можливості використати ресурсну цінність побутових відходів для виробництва різноманітних видів готової продукції виробничого та енергетичного спрямування. Це пов'язано з відсутністю підприємницької активності у сфері поводження з відходами, зокрема через низьку мотивацію суб'єктів малого бізнесу переробляти побутове сміття. Для сільських населених пунктів це важливий чинник диверсифікації джерел енергетичного забезпечення.

Формування мережі для збору та сортування відходів у сільських населених пунктах вимагає реалізації ініціатив на обласному рівні щодо розбудови сучасної інфраструктури поводження з побутовими відходами із залученням приватних інвестицій та грантових коштів, оскільки у бюджетах сільських та селищних територіальних громад не спосте-

рігається достатньої концентрації фінансових ресурсів для реалізації такого роду інфраструктурних проєктів. Це пов'язано з тим, що за обласним рівнем у базових нормативно-правових актах проведення децентралізації та реформування системи територіальних органів влади закріплені функції реалізації регіональної екологічної політики.

Важливого значення для зміцнення інституту малих форм господарювання у сільській економіці набуває створення умов для їх інтеграції та кооперації, що дозволить підвищити рівень концентрації інвестиційного потенціалу та консолідувати організаційні та інфраструктурні можливості щодо результативнішого використання ресурсно-виробничого потенціалу сільських територій. Інтеграція малих форм господарювання може здійснюватися через створення кластерних утворень, а кооперація – через входження суб'єктів малого підприємництва в обслуговуючі та збутові кооперації.

Висновки. В умовах воєнних та енергетичних викликів, а також поглиблення децентралізації та завершення процесу створення мережі укрупнених територіальних громад одним з основних детермінантів диверсифікації сільської економіки є активізація діяльності малих форм господарювання. Ключовим інституційним підґрунтям диверсифікації сільської економіки виступає дифузія малих форм господарювання у її базовий сектор (сільськогосподарське виробництво), структуроутворюючі сектори (лісове господарство та агролісомеліорація, поводження з деревними відходами, виробництво біопалива, мисливське господарство, рибне господарство, сільський і зелений туризм) та обслуговуючі і допоміжні сектори (оптова і роздрібна торгівля, громадське харчування, переробка деревини, будівництво та транспорт, поводження з побутовим сміттям). Зміцнення інституту малого аграрного підприємництва та дифузія малих форм господарювання у несільськогосподарські види діяльності забезпечить диверсифікацію сільської економіки, підвищить рівень комплексності використання місцевого ресурсно-виробничого потенціалу, а також дасть змогу стабілізувати екологічну ситуацію в сільських територіальних громадах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондар С. В. Формування концепції розвитку малих форм господарювання на селі. *Агросвіт*. 2010. № 2. С. 11–13.
2. Бородіна О., Прокопа І. Підтримка сімейного фермерства: гасла і дії. Дзеркало тижня. 15 січня 2016. № 1076. URL: <https://zn.ua/ukr/ariculture/pidtrimka-simeynogo-fermerstva-gasla-i-diyi-.html>
3. Габор В. С. Розвиток малих форм господарювання в аграрному секторі. *Агросвіт*. 2014. № 21. С. 18–21.
4. Голян В., Марчук Ю., Матрунчик Д., Карпук А., Погуляйко Ю., Недопад Г. Фінансово-інвестиційне забезпечення розбудови інноваційної інфраструктури поводження з деревними відходами на національному, регіональному та місцевому рівнях. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2025. № 1 (60). С. 490–510.
5. Зубар І. В. Розвиток малих форм господарювання в регіоні. *Економіка АПК*. 2014. № 11. С. 106–114.
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2024 р. №1163-р «Про схвалення Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text>
7. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.09.2015 №995-р. «Про схвалення Концепції розвитку сільських територій». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80#Text>
8. Ткачук В. А. Обґрунтування моделі соціально-економічного розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2015. № 7. С. 76–84.
9. Ткачук В. А., Негода Ю. В., Олійник Л. А. Державне регулювання розвитку рибного господарства в умовах надзвичайних та продовольчих викликів: пріоритети та фінансово-економічні методи. *Агросвіт*. 2023. № 18. С. 19–26.

REFERENCES:

1. Bondar S. V. (2010). Formuvannya kontseptsii rozvytku malykh form hospodariuvannya na seli [Formation of the concept of development of small forms of farming in villages]. *Ahrosvit*, no 2, p. 11–13.
2. Borodina O., Prokopa I. Pidtrymka simeynoho fermerstva: hasla i dii. Dzerkalo tyzhnia. 15 sichnia 2016. № 1076 [Support of family farming: slogans and actions]. Available at: <https://zn.ua/ukr/ariculture/pidtrimka-simeynogo-fermerstva-gasla-i-diyi-.html>
3. Habor V. S. (2014). Rozvytok malykh form hospodariuvannya v ahramnomu sektori [Development of small-scale business in the agricultural sector]. *Ahrosvit*, no 21, p. 18–21.
4. Holian V., Marchuk Yu., Matrunchyk D., Karpuk A., Pohuliaiko Yu., Nedopad H. (2025). Finansovo-investytsiine zabezpechennia rozbudovy innovatsiinoi infrastruktury povodzhennia z derevnymy vidkhodamy na natsionalnomu, rehionalnomu ta mistsevomu rivniakh [Financial and investment support for the development of innovative infrastructure for wood waste management at the national, regional and local levels]. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, no 1 (60), p. 490–510.
5. Zubar I. V. (2014). Rozvytok malykh form hospodariuvannya v rehioni [Development of small-scale businesses in the region]. *Ekonomika APK*, no 11, p. 106–114.
6. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15 lystopada 2024 r. №1163-r "Pro skhvalennia Stratehii rozvytku silskoho gospodarstva ta silskykh terytorii v Ukraini na period do 2030 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2025-2027 rokakh" [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 15, 2024 No. 1163-r "On approval of the Strategy for the Development of Agriculture and Rural Areas in Ukraine for the period until 2030 and approval of the operational plan of measures for its implementation in 2025-2027"]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text>
7. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23.09.2015 №995-r. "Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku silskykh terytorii" [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 23, 2015 No. 995-r. "On approval of the Concept of Development of Rural Territories"]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80#Text>
8. Tkachuk V. A. (2015). Obgruntuvannia modeli sotsialno-ekonomichnoho rozvytku silskykh terytorii [Substantiation of the model of socio-economic development of rural areas]. *Ekonomika APK*, no 7, p. 76–84.
9. Tkachuk V. A., Nehoda Yu. V., Oliinyk L. A. (2023). Derzhavne rehuliuвання rozvytku rybnoho gospodarstva v umovakh nadzvychainykh ta prodovolchyykh vyklykiv: priorytety ta finansovo-ekonomichni metody [State regulation of the development of fisheries in conditions of emergency and food challenges: priorities and financial and economic methods]. *Ahrosvit*, no 18, p. 19–26.